

ОЛЕНА ІЛЬЧЕНКО

(Полтава)

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОК В ОСВІТІ УКРАЇНИ (XVII – 70 pp. XVIII ст.)

Розкрито і проаналізовано комплекс основних передумов формування благодійної діяльності жінок в освітній галузі України XVII – 70-х pp. XVIII ст. (національно-релігійні, соціально-політичні, соціально-економічні, соціокультурні). З'ясовано їхній вплив на усвідомлення прогресивною частиною жіноцтва потреби в розбудові національної освіти як вагомого засобу відродження і захисту незалежної української держави.

Ключові слова: *благодійна діяльність жінок, жінка-благодійниця, освітня галузь України XVII – 70-х pp. XVIII ст., передумови формування благодійності жінок.*

Осмишуючи благодійну діяльність жінок в освітній галузі України XVII – 70-х pp. XVIII ст. як складний історико-педагогічний процес, що має історично-зумовлену сутність, власну місію, мету, завдання, структуру, види і форми прояву, динаміку й перспективи розвитку, вважаємо доцільним зупинитися на вивченні основних передумов формування цього процесу. Метою даної статті є з'ясування та аналіз комплексу основних передумов становлення і розвитку благодійної ініціативи жінок в освітній галузі України, до яких насамперед відносимо: *національно-релігійні, соціально-політичні, соціально-економічні, соціокультурні.*

Слідуючи логіці нашого дослідження, з позицій гендерного підходу сприймаємо жінку-благодійницю з її психофізіологічними відмінностями, ментальною та емоційною конституцією, духовно-вольовою сферою, ціннісно-світоглядними орієнтирами як соціокультурну статтю, що несе в собі ключовий генетичний код суспільства до самозбереження, продовження роду, захисту дітей, старих, хворих, нужденних. Таке сприйняття і наукове осмислення образу жінки детермінує її в якості активного суб'єкта благодійної діяльності в освіті – тієї сфери соціальної практики, яку з позицій гендерного виміру осмилюємо, як: 1) вияв природних та набутих «людинолюбних» якостей і чеснот; 2) органічну частину загальної благодійної практики в освітній галузі; 3) невід'ємну складову національно-культурного відродження держави, формування морально-етичних та духовних цінностей українського народу; 4) фактор соціальної адаптації жінки в суспільстві; 5) крок на шляху до усвідомлення власної ролі в соціумі, до самопізнання, самореалізації своєї особистості, підвищення рівня соціального статусу й посилення авторитету; 6) перехідний ланцюг у процесі поодиноких змін в гендерній стратифікації суспільства, поступової переорієнтації ролі жінок із «пасивного спостерігача» на «активного учасника» публічної сфери життя; 7) показник соціального прогресу, рівня розвитку демократичних, егалітарних відносин у суспільстві.

Серед плеяди таких жінок-благодійниць на порубіжжі XVI-XVII ст. були: *Галишка Острозька* (фундаторка Острозької академії), *Олена Чарторийська-Горностаєва* та *Софія Чарторийська* (засновниці Пересопницького монастиря на Волині, шпиталю для убогих і недужих та «школи для науки дітей»), *Софія Чарторийська* – організаторка друкарні у своєму маєтку Рохманові на Волині, де видавались перекладені нею з грецької мови на українську книги Святого Письма – євангельські та апостольські), *Анастасія Гольшанська-Заславська* (ігуменя монастиря Святої Пречистої в Заславі, ініціаторка створення духовного пам'ятника і національного символу України – Пересопницького

Євангелія), Юліана Гольшанська-Дубровицька¹ (донаторка великих пожертв монастирям і церквам), Агафія Пясечинська (фундаторка Тороканського монастиря і школи при ньому), Ганна Корецька (засновниця Корецького монастиря східного обряду, друкарні та будинку для подорожніх) й ін.

У досліджувану добу процес розбудови освітньої галузі здійснювався в контексті національно-визвольного руху за збереження української самобутності та ментальності й подальший розвиток в руслі західноєвропейських ідей ренесансно-гуманістичного та реформаційного спрямування. Тож, зважаючи на тогочасну політичну і соціальну обстановку, яка загострювалася конфесійним протистоянням між християнськими церквами, масовим релігійним та національним пригнобленням й окатоличенням православних українців, як першорядні, розглянемо і проаналізуємо *національно-релігійні передумови* становлення благодійної діяльності жінок в освіті.

Історичні події Люблінської угоди 1569 р. стали відправним моментом у формуванні української національної свідомості, адже вони спричинили масову культурну полонізацію православного народу та його окатоличення, кульмінацією якого стала церковна унія, проголошена на Берестейському соборі у 1596 р. Згідно прийнятого церковно-політичного акту, унія об'єднувала православну церкву України та Білорусії із католицькою при підлеглості православної церкви Папі Римському, визнанні основних католицьких догматів і збереженні православної обрядовості. За результатами Берестейської унії була утворена Українська греко-католицька (уніатська) церква.

Польській уряд вважав унію обов'язковою для всіх православних на території Речі Посполитої. Цей релігійний «союз» був ідеологічним обґрунтуванням колонізаторської політики польської влади та католицької церкви, в якому вбачалися: а) «законність» захоплення польськими магнатами українських земель; б) можливість збільшення кількості підвладних Ватикану парафій за рахунок православної церкви при неможливості прямого насадження католицизму в Україні; в) дієвий засіб підкорення українських «холопів» через зміцнення польсько-католицького впливу на українську еліту.

Значна кількість православних єпископів також виступала за об'єднання церков. Головними причинами цього були: а) необхідність зберегти своє привілейоване становище в новій державі і домогтися рівності з католицькими єпископами, які засідали в сенаті, мали титули «князів церкви» і підкорялися виключно владі Папи та короля; б) бажання єпископів звільнитися від підлеглості східним патріархам, які не мали на той час достатньої влади для захисту православної церкви в Речі Посполитій; в) сприйняття православними єпископами майбутньої уніатської церкви як рівноправного релігійного об'єднання під керівництвом Папи Римського, який після захоплення турками Константинополя залишався єдиним вищим церковним ієрархом (Вселенським).

Тож, як бачимо, інтереси православних і католицьких ієрархів, як і їх розуміння ролі майбутньої уніатської церкви, були різними. В результаті такої церковно-релігійної політики розпочався процес денационалізації та полонізації українського народу, що проявлявся в: 1) утисках української православної церкви (закриття православних храмів або передача їх уніатській церкві, конфіскація церковного майна та земель, упровадження обов'язкового податку для населення на утримання католицької й уніатської церков); 2) нерівності політико-правового становища української православної шляхти, козацької верхівки та духовенства, дискримінація українського населення в цілому (розподіл земель і державних посад на користь польської або полонізованої шляхти, непаритетне представництво в органах державної і церковної влади, свавіл-

¹ Юліана Гольшанська-Дубровицька – молодша сестра Анастасії Гольшанської-Заславської. Легенда свідчить, що вона була дуже набожною і благочестивою, а коли у 1540 р. преставилася у 16-річному віці, її поховали у Києво-Печерській лаврі. Через сто років ченці Печерського монастиря, які копали могилу біля Церкви Успіння Пресвятої Богородиці, знайшли тіло діви, що, за переказами, «лежала, мов жива». Труну з мощами Юліани (Улянії) Гольшанської було перенесено до Печерської церкви, а саму діву згодом канонізував Петро Могила, якому свята явилася в чудесному видінні.

ля польських магнатів та місцевої адміністрації, закріпачення українського селянства тощо); 3) гальмуванні національного культурно-освітнього розвитку (заборона вживання української мови в установах і навчальних закладах, закриття православних шкіл або передача їх уніатам, перешкода в організації нових освітніх осередків, обмеження друкарської та видавничої справи православного спрямування тощо). Такі заходи після Берестейської унії польська шляхта планомірно і цілеспрямовано запроваджувала серед українського населення, що, безумовно, викликало з його боку гостре незадоволення.

Як одну із чисельних *соціально-політичних передумов* становлення благої ініціативи жінок в освіті, передусім, убачаємо відсутність в Україні самостійної і незалежної держави.

На порубіжжі XVI-XVII ст. значна частина українських земель входила до складу Речі Посполитої, вплив якої проявлявся у заміні місцевих православних та церковнослов'янських традицій на нові римо-католицькі цінності, у мовній та культурній асиміляції, в ополяченні. Насамперед, цей процес торкався української аристократії. Тож, на початок XVII ст. прогресивна частина національної еліти цілком усвідомлювала всю складність такої ситуації. У 1605 р. відомий український церковний та громадський діяч Іов Борецький у трактаті «Пересторога» зазначає: «Читаючи кроніки польськіє, знайдешъ о томъ достатечне, якъ Поляци рускіє панства поосѣдали, попрятелівшися з ними [тобто, з русинами], и цорки [доньки] своє за Русинов давши, через ных своє обичає оздобные и науку укоренили, так иж Русь, посполитовавшися з ними, позавидѣли их обычаєм, их мовѣ и наукам, и не маючи своих наукъ, у науки рымськіє свое дѣти давати почали, которые за науками и вѣри навикли. И такъ помалу малу науками своими все панство руское до вѣри рымское привели, ижъ потомкове княжат руских з вѣры православное на рымскую vykрестилися и назвиска и имена собѣ поотмѣняли, якобы нѣколи не знахлися быти потомками благочестивых прародителей своих. А за тымъ православіє греческое озимнѣло и в згорду пришло и во занедбаня, бо теж зацных становъ особы, погордѣвши своим православієм, до врядовъ духовных приходити перестали, але ледакого на них вставляли ку воли только самому посполитому человекю» [1, с. 26].

У 1610 р. відомий учений-філософ, церковний та просвітницький діяч Мелетій Смотрицький у праці «Тренос» («плач Православної Руської Церкви») говорить про втрати Україною та православною церквою цілої плеяди іменитих князівських родів, які «всьому миру доброй славой известны». Смотрицький зображує матір-Церкву, яка звертається до своїх дітей (в алергічній формі автор їх називає коштовним камінням у різі): «Ризу втрачено. Де інші дорогі й рівно безцінні тої ж корони каміння – славні дома руських князів – неоціненні сапфіри, безцінні діаманти: княжата Слуцькі, Збараські, Вишневецькі, Сангушки, Чарторійські, Пронські, Масальські, Луконські, Ружинські, Соломирецькі, Головчинські, Горські, Соколинські?» [5, с. 121-130].

Автор називає також славетні родини Ходкевичів, Глебовичів, Кішки, Сапеги, Дорогостайських, Хмелецьких, Войків, Воловичів, Зеновичів, Тишкевичів, Паців, Скуминів, Корсаків, Хребтовичів, Горностаїв, Тризнів, Мишків, Гойських, Семашків, Гулевичів, Ярмолинських, Чолганських, Калиновських, Киреїв, Загоровських, Мелешків, Баговитинів, Павловичів, Сосновських. Повний перелік, наведений Смотрицьким, складає понад сорок родових прізвищ «руських» князів, які ополячилися та окатоличилися.

Такі втрати елітних верств українського етносу торкнулися маже всіх сфер суспільного життя й мали подальший вплив на формування провідних орієнтирів соціокультурної та духовно-освітньої політики епохи. Хрестоматійною у цьому контексті є згадка про відому княгиню з православного роду Острозьких – Ганну Алоїзу Острозьку-Ходкевич, яка перейшовши у католицизм, не лише не продовжила славні традиції свого діда В.-К. Острозького, а й прославилася жорстоким ставленням до всього православного.

Уплив Речі Посполитої на українське суспільство проявився й в обмеженні місцевих державних законів вселядям магнатів і місцевої адміністрації, у зміцненні земельної власності феодалів та посиленні кріпосницького гніту, в постійному утиску козацтва як впливового лідера українського суспільства, що загалом унеможливило повноцінний соціально-політичний розвиток України в складі Польщі та ставило українців за межу їх етнічного зникнення.

В якості важливої соціально-політичної передумови прояву благодійності розглядаємо також вихід на політичну арену козацтва як впливового громадсько-політичного та культурного чинника захисту православ'я. Історично відомим є факт, коли гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний близько 1620 р. разом із усім запорізьким військом вступив до Київського братства й тим самим узяв під захист і опіку православне населення Києва. Гетьман також став головним жертводавцем Братського монастиря. Завдяки його підтримці 1620 р. Єрусалимський Патріарх Феофан відновив православну ієрархію в Київській митрополії.

Таким чином, національно-релігійна та соціально-політична обстановка, що склалася в Україні на рубежі XVI-XVII ст., сприяла усвідомленню у представників української православної еліти необхідності протидіяти колонізаторській політиці Речі Посполитої. Результатом цього стало наростання національно-визвольного руху, в якому одне з головних місць відводилося розбудові освітньої галузі як дієвого засобу ідеологічного протистояння окатоличенню та полонізації українського народу. Відтак, передова частина української еліти, зокрема серед жіноцтва (княгині, шляхтянки, дружини гетьманів та козацької старшини й ін.), активно включилася в розбудову вітчизняної освіти шляхом участі в благодійній діяльності.

У досліджувану добу це, передусім, проявлялося через надання значних грошових внесків, великих земельних володінь; дарування маєтностей, цінних коштовностей, що було можливим за наявності багатих дарувальників – суб'єктів благодійності. Такими на той час були світські магнатські родини та православна церква. Тож, наступною групою передумов розглядаємо *соціально-економічні*, які безпосередньо забезпечували здійснення благодійної діяльності.

На порубіжжі XVI-XVII ст. ряд магнатських родин в Україні зосередив у своїх руках великі капітали та земельні багатства². Центром землеволодіння того часу стає Волинь, де сконцентрувались величезні маєтності князів Вишневецьких, Гойських, Заславських, Збараських, Корецьких, Острозьких, Ружинських, Сангушків, Слуцьких, Чарторийських й ін., а також панів Боговитиновичів, Вороничів, Грохольських, Гулевичів, Кирдієвичів, Монтовтовичів, Семашків, Терлецьких, Хребтовичів, Чапличів та ін.

У Київському воєводстві серед найвпливовіших українських родів на середину XVI ст. були Волкевичі, Горностаї, Дашкевичі, Єльці, Кміти, Лозки, Немиричі, Полози, Тишкевичі й ін. Великі маєтки та земельні володіння на Чернігівщині, Переяславщині й Київщині належали князям Глинським. У Галичині й на Західному Поділлі першість серед феодалів, як за розмірами володінь, так і за політичним впливом, зайняли польські магнати Мельштинські, Одрованжі, Потоцькі (Галичина) та Буцацькі (Західне Поділля).

² З 80-х рр. XV ст. масовим явищем у соціально-політичному житті країни стає роздача земельних володінь, як безпосередньо великим князем, так і його намісниками – воєводами і старостами. Під тиском феодалів-магнатів, які прагнули розширити свої права на одержані землі, вже за великого князя Сигізмунда I (1506-1548) землі найчастіше жалувалися в довічне володіння («до живота»). У 30-50-х рр. XVI ст. великі князі литовські роздавали землі й до трьох «животов», т. то до смерті онука держателя землі.

У кінці XV ст. і на початку XVI ст. поширеною була передача державних земель великим князем у заставу – за дану йому позику. Застави оформлялися домовленим правовим актом, згідно якого доходи із заставних володінь, що йшли держателеві, вважались процентами на дану великому князеві позику. Роздавання маєтків під заставу особливо поширилося за Сигізмунда I, під час правління якого становище великокнязівського скарбу в зв'язку з великими витратами на тривалі війни з Російською державою було дуже складним. Саме на 1516-1529 рр. припадає основна кількість відданих у заставу українським і білоруським магнатам маєтків, міст, волостей і повітів. Із одержанням земельних володінь магнати посилювали своє політичне значення [4].

Безперечно, наймогутнішим і найвпливовішим на українських землях був давньоукраїнський князівський рід *Острозьких*, яких ще називали «некоронованими володарями Волині». Представники цієї династії володіли землями, містами, містечками, замками, маєтностями на Волині, Київщині, в Галичині, Білорусії та Литві. Їх помітна роль в політичному, соціокультурному та національно-релігійному житті держави і окремих її регіонів посилювалася завдяки родинним зв'язкам майже з усіма знатними панськими родами Великого князівства Литовського. Найвідомішими діячами роду Острозьких були: князь *Константин-Василь Острозький* – воєвода Київський, маршалок Волинський, політичний і культурний діяч, один з найзаможніших і найвпливовіших магнатів Речі Посполитої, великий меценат; *Олександр Острозький* – син К.-В. Острозького, воєвода Волинський; *Галишка Острозька* – племінниця К.-В. Острозького, меценатка культури, співзасновниця Острозької греко-латино-слов'янської академії; *Ганна-Алоїза Острозька-Ходкевич* – онука К.-В. Острозького, запекла прихильниця католицької віри, відома тим, що усіляко сприяла уніатам, засновувала єзуїтські колежі та перепоховала прах свого батька і діда за латинським обрядом.

Не менш знаним і могутнім родом феодалів-магнатів був давньоукраїнський князівський рід *Вишневецьких*. Вони володіли південно-східними землями України, а також землями і маєтностями на Волині, у Збаражі, Кракові, в передмісті Пінська, у Хойниках, Тернуві, біля Сандомиру, Замостя й ін. Резиденцією князів був замок в Лубнах. Королівським декретом 1590 р. за ними закріплювалось міжріччя Сула-Ворскла. Князь Ієремія Вишневецький одержав ці прикордонні землі за правом наслідування і почав їх заселяти та будувати нові міста і села.

Найвідомішими представниками цього роду були: княгиня *Раїна Вишневецька-Могілянка* – донька відомого молдавського воєводи Ієремії Могили, українська меценатка, фундаторка й протекторка Прилуцько-Густинського, Ладанського, Лубенсько-Мгарського монастирів; *Ієремія Михайло-Вишневецький* – син Раїни Вишневецької-Могілянки, видатний державний діяч Речі Посполитої та України, політик і воєначальник. За віросповіданням Ієремія Вишневецький був католиком, проте він виступав і на захист православної церкви (ймовірно, цьому сприяв заповіт його матері Раїни Вишневецької, яка була поборницею православ'я), надаючи їй монастирям усілякі привілеї та земельні володіння.

Про могутність і впливовість цього роду свідчить те, що Ієремія Вишневецький був батьком короля Польщі *Міхала I Корибути Вишневецького*.

Розглядаючи соціально-економічний статус магнатських родин в цілому, варто окремо зупинитися й на фінансово-економічному становищі українських жінок. Згідно існуючого на той час литовсько-феодального законодавства, місце жінки в суспільній ієрархії напряму залежало від її земельно-майнової власності, яку вона могла одержати у різний спосіб. Як відмічає дослідник О. Лабур, на той час існували чотири основні форми отримання, володіння та розпорядження жінкою нерухомістю: 1) за спадковим володінням; 2) за інститутом віна у шлюбних відносинах; 3) на віки вічні або довічно королівськими грамотами чи універсалами українських гетьманів; 4) шляхом купівлі-продажу або заставним правом [2, с. 11]. Кожна з цих форм застосовувалася до жінок різних соціальних верств і свідчила про належність тієї чи іншої особи до певного роду та стану.

Відповідно до чіткої системи спадкового права, придане, яке приносила жінка в сім'ю і яке передавав тесть зятеві у день весілля, розглядалося як матеріальна підстава для створення нової сім'ї. Поки існував шлюб, ним спільно користувалося подружжя. Як тільки шлюб переставав існувати – внаслідок смерті чоловіка або через розлучення – придане повністю підлягало поверненню жінці, яке пізніше успадковували її діти або вона заповідала тому, кому хотіла. На випадок смерті жінки, яка не мала дітей, її придане поверталось до її роду і розподілялося між братами, якщо вони були.

Тож, ідеться про «унікальну юридичну конструкцію» українського звичаєвого права – материзну. Це було придане жінки у вигляді нерухомості або земельного наділу. Материзна не входила до загальнородинного майна, не ділилася між іншими членами сім'ї й передавалася у спадщину лише по жіночій лінії. Материнське майно «... являло собою окремих майновий інститут, надавало жінці великої ваги в суспільстві та сприяло усвідомленню себе як повноцінного члена суспільства, соціально-творчу особистість» [2, с. 12].

Не менш цікавим у сімейно-шлюбному праві за литовсько-польської доби виявився й інститут «віновання». За прадавніми традиціями, які згодом були узаконені Литовським статутом, наречений перед весіллям видавав своїй нареченій так званий віновий запис. У побуті це називалося «вінувати жінку» або «оправити віно», що означало обдарування молодої її нареченим. Як зазначає відомий історик О. Левицький, віно встановлювалося спеціальними записами – «листами відновними» або «оправними» – юридичними документами, які вносилися в міські та земські актові книги «для вічної пам'яті». Величина віна встановлювалася в передшлюбній угоді, про що домовлялися обидві сторони під час змовин. Метою цієї процедури було майнове забезпечення жінки на випадок смерті чоловіка: вінована жінка в майновому відношенні ставала досить незалежною, могла розпоряджатися своїм віном як за життя чоловіка, так і після його смерті, до того часу, поки його спадкоємці не виплачували їй всю суму, визначену у віновному записі [3, с. 549-574].

Тож, жінка вільно розпоряджалася усім майном, отриманим від своїх батьків, мала необмежене право продавати, заставляти, передавати іншій особі або церкві своє рухоме та нерухоме майно, про що свідчать численні акти дарування, передачі у користування іншим особам, акти про пожертвування; листи, розписки, квитанції про матеріальну підтримку; заповіти, укладені жінками з їх власної волі та ініціативи.

Особливо шанобливе та поважне ставлення в українському суспільстві було до овдовілих жінок, які законодавчо були захищені: по смерті чоловіка жінка володіла всім рухомим і нерухомим майном, часто ставала на чолі всієї родини; вдовам надавалися королівські грамоти, гетьманські протекційні та оборонні універсали, які їх звільняли від компетенції місцевого суду з подальшим підпорядкуванням найвищому судовому органу [2, с. 12].

Отже, як бачимо, в українському суспільстві були створені майже всі соціально-економічні передумови, що визначали фінансову незалежність та свободу жінки, а відтак – і забезпечували її участь у благоїдному процесі як важливого суб'єкта.

Поряд із світськими магнатами великим феодальним землевласником в Україні була православна церква. З першої половини XVI ст. її володіння в результаті надань від великих князів, магнатів і шляхти, а також внаслідок колонізації нових земель значно зросли. Києво-Печерський монастир, що мав у власності землі на Київщині, Волині, в Білорусії, був найбільшим церковним феодалом. Тож, най той час церква була і об'єктом, і одним із головних суб'єктів благоїдності, вона вважалася осередком освіти, культури та духовності.

Активізація участі прогресивного жіноцтва в благоїдній діяльності в освіті зумовлювалася також низкою *соціокультурних передумов*. Як зазначалося вище, наприкінці XVI ст. українські землі опинилися в ситуації національно-релігійного утиску та соціально-політичної кризи, результатом чого стало наростання національно-визвольного руху, в якому одне з головних місць відводилося розбудові національної галузі освіти.

Поява нових типів навчальних закладів, які в своїй основі поєднували православно-візантійські традиції із західноєвропейською моделлю освітньої культури, у перспективі надавала можливість виховати нове покоління освічених людей, здатних ідеологічно протистояти католицькій пропаганді й ополяченню. Така освітньо-культурна політика, сформована кращими представниками української еліти, зна-

менувала собою принципово інший етап у соціальному, політичному, ідеологічному, духовному житті суспільства. Як зразкові інноваційні осередки освіти і культури, що з'явилися наприкінці XVI ст., називаємо Острозьку греко-слов'яно-латинську академію (кін. XVI ст. – 1636 р.) та школу Львівського Успенського братства (кін. XVI ст. – 1788 р.).

Цей процес супроводжувався формуванням нових національно-релігійних структур – братств, метою яких був захист і зміцнення православної віри та культури. В числі провідних діячів громадських організацій були видатні учені, письменники, політичні і громадські діячі того часу: П. Беринда, І. Борецький, С. Зизаній, І. Красовський, Ю. Рогатинець та ін., які формували основні орієнтири освітньо-культурної політики епохи.

Братські організації сприяли пошвавленню друкарсько-видавничої діяльності та бібліотечної справи, ініціювали відкриття нових типів навчальних закладів – братських шкіл, інноваційною сутністю яких було творче поєднання давніх «греко-слов'янських» традицій із досягненнями західноєвропейських шкіл³. Тож, характерними ознаками цих навчальних закладів були: гуманізм, демократичність, всестановість освіти (тут учились діти заможних і бідних батьків; діти шляхти, міщан, духовенства, козацтва і, навіть, селянства), введення класно-урочної системи, упровадження елементів самоврядування, зв'язок із батьками учнів, навчання класичних мов (слов'янська, грецька, латинська), введення предметів «семи вільних наук» й ін.

Отже, вплив європейських ідей Реформації, Гуманізму й Просвітництва був суттєвою ознакою того часу і чітко простежувався у формуванні «оновленої» освітньо-культурної політики та ідеології епохи.

Таким чином, у ході дослідження з'ясовано *основні передумови* формування благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – 70-х рр. XVIII ст.: *національно-релігійні* (перебування країни в умовах національного та релігійного утиску, зростання соціальної потреби в захисті православної церкви, у збереженні батьківської віри, національних традицій, мови, освіти, культури, що в цілому запобігало асиміляції та подальшому знищенню українців як етнічної нації); *соціально-політичні* (входження значної частини українських земель до складу Речі Посполитої, розгортання національно-визвольного руху проти ополчення, окатоличення та дискримінація українського народу; вихід на політичну арену козацтва як впливового громадсько-політичного та культурного чинника захисту православ'я); *соціально-економічні* (наявність великих землевласників-феодалів – могутніх магнатських родів та православної церкви, зосередження в їхніх руках потужних фінансових та владних структур, що надавало необмежені можливості впливу на політичне, соціальне та культурне життя країни; діюча система законодавства, яка забезпечувала жінці економічну свободу і незалежність); *соціокультурні* (зростання соціальної потреби і необхідності у вихованні молодого покоління, здатного ідеологічно протистояти ополченню та окатоличенню українського народу; зацікавленість представників національної еліти у забезпеченні обдарованої молоді вітчизняною вищою освітою, у формуванні нової генерації політичної, церковної та культурної еліти, здатної відстояти розбудову незалежної української держави).

³ На порубіжжі XVI-XVII ст. українська культура активно взаємодіяла із західноєвропейською. Найобдарованіші молоді люди з України, переважно діти козацької старшини, заможної української шляхти та міщан мали можливість здобувати освіту в найкращих університетах Європи – Краківському, Падуанському, Лондонському, Лейденському, Паризькому, Празькому, Гейдельберзькому, Лейпцігському, Геттингенському, Страсбургському, Грейфельдвальдському, Оксфордському, Кембриджському тощо. Серед відомих представників української еліти, які одержали освіту в Європі були: Мелетій Смотрицький, Григорій Самборчик, Іван Лятос, Інокентій Гізель, Юрій Немирич, Петро Могила, Феофан Прокопович, Іезекииль Курцевич, Станіслав Морозенко, Максим Кривоніс, Олексій Сидорович, ієромонах Купріян, Іван Ужевич та ін. Більшість з них успішно закінчували по два й по три університети і майже всі поверталися на Батьківщину. Як результат, Україна одержувала оновлений інтелектуальний потенціал, збагачений західноєвропейською освітою та культурою.

У своїй сукупності і поєднанні визначений комплекс передумов мав значний вплив на усвідомлення прогресивною частиною жіноцтва необхідності розбудови вітчизняної галузі освіти як вагомого засобу відродження і захисту незалежної української держави.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми благодійної діяльності жінок як складного історико-педагогічного процесу. В контексті проведених наукових пошуків потребує подальшого вивчення обґрунтування рушійних сил цього процесу, серед яких виділяємо: 1) міцні традиції благодійності давньоруської культури та основи християнського вчення; 2) духовно-релігійну ментальність і моральні цінності українського народу, його прагнення будувати свою державність на основі консолідуючої, національної ідеї; 3) харизматичну природу жінки, яка закріплювала саме за нею стійке право, моральний та духовний обов'язок брати участь у наданні допомоги нужденним і нести за це відповідальність; 4) громадську правоспроможність та соціально-економічну свободу українських жінок, їх рівноправність із чоловіками в різних сферах суспільного життя; 5) високу освіченість жінок, їх усвідомлення необхідності розбудови вітчизняної освіти як вагомого засобу відродження і захисту незалежної держави; 6) соціально-економічні та соціокультурні умови країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Возняк М.* Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині та у Львові / *М. Возняк*; [відп. ред. С. М. Шаховський]. – Львів, 1954. – 68 с.
2. *Лабур О.* Жіночий фактор в системі суспільних відносин в Україні (XVI – XVIII ст.) / *Ольга Володимирівна Лабур*: автореф. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – Історія України. – Одеса, 1999. – 16 с.
3. *Левицький О.* О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI-XVII веке / *О. Левицкий* // *Русская старина*. – 1880. – Т. 39. – С. 549-574.
4. Соціально-економічні передумови магнатського всевладдя в часи литовського панування [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/istoriya/part3/043.htm>.
5. Українська поезія XVII ст. (перша половина). Антологія / Упор. В. В. Яременко. – К., 1988. – 420 с.

ЕЛЕНА ИЛЬЧЕНКО

ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИН В ОБРАЗОВАНИИ УКРАИНЫ (XVII – 70 гг. XVIII в.)

Раскрыт и проанализирован комплекс основных предпосылок формирования благотворительной деятельности женщин в образовательной сфере Украины XVII – 70-х гг. XVIII в. (национально-религиозные, социально-политические, социально-экономические, социокультурные). Определено их влияние на осознание прогрессивной частью женщин потребности в развитии национального образования как важного средства возрождения и защиты независимого украинского государства.

Ключевые слова: *благотворительная деятельность женщин, женщина-благотворительница, образовательная сфера Украины XVII – 70-х гг. XVIII в., предпосылки формирования благотворительности женщин.*

OLENA ILCHENKO

PRE-CONDITIONS OF FORMING OF WOMEN'S CHARITABLE ACTIVITY IN EDUCATION OF UKRAINE (1600-1770)

The complex of main pre-conditions of forming of charitable activity of women in the educational sphere of Ukraine of 1600-1770 (nationally-religious, socio-political, socio-economic, sociocultural) is exposed and analysed. Their influence on realization by progressive part of women the requirement in development of national community as important means of revival and defence of the independent Ukrainian state is shown.

Keywords: *charitable activity of women, woman-philanthrop, educational sphere of Ukraine of 1600-1770, pre-conditions of forming of charity of women in the 18th century.*

Одержано 27.04.2012, рекомендовано до друку 5.05.2012.